

ANNE SEJTEN:

LYOTARDS STRID MED POSTMODERNISMEN -
introduktion til J.-F. Lyotard: *Le Différend*

Paradoxalt nok har Lyotard, postmodernismens hoffilosof par excellence, meget lidt at gøre med de ideologiserende udtryksformer, postmodernismen har antaget i den danske offentlighed. Hermed være ikke sagt, at det skulle være fejlagtigt at forbinde Lyotard med postmodernismen. Ikke blot henviser denne neologisme som historiefilosofisk fænomen til en åndsretning centreret omkring de såkaldte post-strukturalister, i blandt hvilke der netop sigtes til Lyotard, men også til filosoffer som Derrida, Foucault og Deleuze. Tilfælles har de deres skepticisme over for rationalismen og dennes instrumentelle fornufts erkendelsesmæssige rækkevidde. (Hermed bør ikke underforstås en utøjlet irrationalisme, eftersom det kan være en yderst fornuftig position at påpege fornuftens skranker!). Men ydermere har Lyotard skrevet en bog med det postmoderne figurerende i selve titlen, nemlig *La condition postmoderne* (1979), hvor det franske 'condition' (vilkår eller betingelse) ubestrideligt fremkalder forestillingen om en postmoderne, samfundsmæssig realitet.

Ikke desto mindre forbliver spørgsmålet, også for Lyotard, om det tjener et kritisk erkendelsesmæssigt formål at bevare begrebet. Thi ét og andet tyder på, at det postmoderne, inden at have opnået en begrebslogisk konsistens, nærmest er blevet indholdstømt ved at være blevet fyldt med alverdens betydninger. Fra glad nihilisme til eklektisk livsstil kan disse betydninger være nok så ophidsende, men blot har de meget lidt at gøre med filosofi og kritisk samfundsteori. Og faktisk heller ikke meget med Lyotard, skønt han såvel i *La condition postmoderne* som i *Instructions païennes* (1977) (Hedenske foreskrifter) ikke kan si-

ge sig fri fra lignende ideologistivende tendenser.(1)

Lyotard er således selv offer for devalueringen af begrebet om det postmoderne. Eller som han resigneret sagde under et internationalt forum i forlængelse af udstillingen *Les Immatériaux*: "ordet 'postmoderne' giver ingen mening" (28/4/85). Og alligevel bevarer han ofte termen som et kært navn, der for ham indeholder essentielle indsigter, for dog i stadig stigende grad at opløse den i den sprogfilosofisk funderede différend-problematik samt i en erindringsfigur, som han kalder 'l'anamnèse'.

Sidste gang, Lyotard gør en offentlig anstrengelse for at bevare termen, er i den yderst kondenserede artikel *Réponse à la question: Qu'est-ce que le postmoderne?* (2) I forsøget på at afvæbne Habermas' kritik af den franske "neo-konservatisme og irrationalisme" indskærper Lyotard, at der ved det postmoderne hverken er tale om en positivistisk sociologi, om en semiologisk kulturanalyse eller om en (transcendental) sprogpragmatik, men om et fundamentalt filosofisk problem, som angår selve den kritiske aktivitet og reflexion inden for moderne filosofi og kunst - to yderst beslægtede, omend ikke fuldstændigt sammenfaldende områder for Lyotard. Det postmoderne defineres ikke ud fra en periodisering som det, der kommer efter det moderne, men snarere som en modalitet inden for det moderne: "således forstået er postmodernismen ikke modernismen ved dens afslutning, men ved dens begyndelse, og denne begyndelse er tilbagevendende."(3) Det postmoderne er altså grundlæggende moderne, for så vidt som det moderne etymologisk inkarnerer en fokusering på *modus* i en verden, hvor det mest iøjnefaldende er det, man ikke kan få øje på - dvs. manglen på virkelighed, som Lyotard funderer i antinomi- en mellem idé og positiv eller positiverbar virkelighed, mellem forestillingsevne og fremstillingsevne.

Det postmoderne handler altså om tid. I og med at det postmoderne tænkes inden for det moderne som en synkron eller måske anakronistisk tidslighed, hvilket igen vil sige som et permanent og strukturelt problem, angribes implicit den lineære tidsopfattelse, i blandt hvis aksiomer selve periodiseringslogikken polemisk nok indgår. Ved således at tematisere et diskontinuært forhold til fortiden, til historien, ville det postmoderne måske være at definere som en negativ temporalitet - negativ i den forstand, at det ufremstillelige gøres nærværende. Her befinder vi os imidlertid på et abstraktionsniveau, som i al sin almenhed vanskeliggør en forståelse af, hvad der er på spil i spændingsfeltet - thi der er netop tale om en spænding og ikke om en gensidigt udelukkende kontrastering - mellem disse forslidte termer.

Det er således min bedste overbevisning, at en grundigere beskæftigelse med Lyotards sidste omfattende bog, *Le Différend* (striden), vil komme en opklaring af de filosofiske implikationer og de kritiske perspektiver i forbindelse med postmodernismen i møde. Thi man kan ikke reducere teoretisk arbejde til ideologi, til slagkraftige holdninger, og *Le Différend* opfordrer os netop til en læsning, hvor argumentationen må udledes inde fra, dvs. fra en samlet filosofisk tilgang, hvis sproganalytiske og kritisk-

skepticistiske overtoner, som vi skal se, er helt afgørende. Selv om det postmoderne i *Le Différend* forlades til fordel for eller optages i selve *différend*-problematikken, er den kritiske erkendelsesinteresse nøjagtigt den samme.

Différend-problematikken

Ved *Le Différend*'s udgivelse annoncerede Lyotard "mon livre de philosophie" - altså sin filosofiske helhedskonception i ental, som om den forudgående teoriproduktion ikke skulle have været filosofisk, men blot bestående af forberedende, vildfarende skitser til dette manifeste endepunkt, som *Le Différend* skulle fuldbyrde efter 10 års forskningsarbejde. Skønt en sådan opdeling ville være at frakende tidligere teoriudviklinger deres ofte nyskabende og originale karakter, markerer *Le Différend* ikke desto mindre et brud i forhold til tidligere arbejder - ikke et fornægtelsens og glemslens brud, men et syntesens brud, for så vidt som mange tråde genoptages, justeres og kritiseres for at forbindes i det filosofiske fundament, Lyotard, i og med *Le Différend*, forsøger at bibringe kritisk teori. Selv karakteriserer han projektet som "l'heure de philosophe" (filosofiens time) i et miljø præget af en generel "lede ved 'teorien' og den slaphed, som akkompagnerer den (nyt-dette, nyt-hint, post-ditten og post-datten)." (s. 11).

Denne *Le Différend*'s atmosfære af filosofisk koncentration og renselse byder på intet mindre end en ontologi, en politik, en etik og en økonomi, som alle konstitueres inden for selve *différend*-problematikken. I den forbindelse er det nok værd indledningsvis at notere sig den filosofiske arv, Lyotard explicit påtager sig. I grove træk kan man sige, at Kants kritiske skepticisme, hovedsageligt som den er udviklet i den tredje kritik *Kritik der Urteilkraft*, leverer den kritiske doktrin til den overordnede, filosofiske reflexionsramme for hele projektet, mens den sene Wittgenstein, fra *Philosophische Untersuchungen*, bidrager med sproganalytikken. Hertil kan føjes et mere generelt, åndeligt slægtskab med den sene Heidegger ud fra tilbagevisningen af Subjektets identitetslogiske eller transcendentale status.

Lad os straks afklare selve *différend*-begrebet. *Différend* betyder strid (4) og henviser hos Lyotard til stridigheder, som har med selve *forankringspunktet* at gøre; som strukturelt er til stede, førend et eventuelt skænderi måtte bryde ud. Der er med andre ord tale om en fundamental uenighed, som aldrig ville kunne bilægges, fordi forudsætningerne for de stridende parters standpunkter ikke hidrører fra samme register (verdensopfattelse, meningsunivers etc.). Vigtigt er derfor, at *différend*'en er uløseligt forbundet til illusionen om en instans, der skulle kunne fælde dom i konflikten. En domstol hviler nemlig selv på et regelsæt, ud fra hvis procedurer den træffer sine afgørelser. Splittet mellem to regelsæt, vil domstolen ikke have nogen reel kompeten-

ce til at tage højde for 'forskelligheden', eftersom den allerede selv er determineret af dét bestemte retsgrundlag, som legitimerer dens domme.

Ud fra denne definition opbygger Lyotard et dobbeltsidigt system, som ensidigt hviler på juridiske termer. Hvis denne fokusering på et juridisk niveau ingenlunde kan siges at være uden prægnings-effekt for den teoretiske indsigt og udsigelseskraft, er den dog næppe tilfældig. Thi vi befinder os i kritikken, og inden for kritikken er det retfærdighedsproblematikken, som står i centrum. Différend'en kontrasteres således med retsstriden (le litige), som er begrebet for den konflikt, der finder sted mellem 'lige' modstandere, for så vidt som disse argumenterer mod hinanden inden for samme retsprocedurer og derfor er omgærdet af én og samme konsensus. I tilfælde af retsstrid vil det således være muligt at afgøre, hvem der måtte have ret og hvem der måtte have uret og derved opnå en vis enighed.

Hvis den ene af parterne i en konflikt bringes til tavshed eller elimineres på den ene eller anden måde, vil overgrebet selvfølgelig være af forskellig karakter, alt efter om der er tale om différend eller om litige. Lyotard introducerer således to nye, over for hinanden modstillede begreber: uret (le tort) og skade (le dommage). Ved en retsstrid vil overgrebet, skaden, teoretisk kunne omstødes, idet der altid, principielt set, vil være mulighed for at sagsøge, at appellere inden for det fælles retsgrundlag. Skaden vil enten kunne repareres eller i det mindste omtales som en uretfærdighed. Langt alvorligere er overgrebet i tilfælde af différend, hvor den besejrede eller udstødte part ingen mulighed har for at forsvare sig, fordi de regler, hvorefter han er dømt, ikke er de samme som dem, der har ledt hans handlinger, tanker og meninger. Han vil altid være dømt på forhånd. Herved opstår en ny juridisk sondring mellem sagsøgeren (le plaignant) og offeret (le victime). Når den forurettede end ikke vil kunne holde sin egen forsvarstale, således som sagsøgeren, er han lige så magtesløs som et dyr. Dyret (l'animal) er offerets paradigme, idet fraværet af sprog analogiseres med offerets svigtende mulighed for at kunne gøre sig forståelig. Eneste tegn på différend'en bliver **tavsheden** (le silence).

Blot ét enkelt eksempel fra Le Différend, hvor Lyotard analyserer adskillige 'retssager' fra den historisk-politiske scene, hvor den ene part har påtvunget sit realitetsprincip. Realitetsprincipets ofte dødbringende logik rejser problemet om intet mindre end selve funderingen af den historiske realitet. En kommunist, som kritiserer den russiske stat, vil nødvendigvis blive offer i en différend med realitetsprincippet sat af det kommunistiske parti. Enten er han (5) kommunist og kan derfor ikke drage de kommunistiske myndigheders opfattelse, hvad det vil sige at være kommunist, i tvivl. Eller, såfremt han ikke billiger autoriteternes fastsættelse af den rette kommunistiske ånd, ville han miste sin status af at være kommunist. Altså, vil han være kommunist, kan han ikke anfægte kommunismen; vil han kritisere, er han ikke længere kommunist og dermed udgrænset fra at komme til orde i

en kommunistisk konsensus. Kun en tavshed kan vidne om denne différend. (Denne tavshed er helt afgørende for Lyotards æstetiske reformulering af det politiske, hvilket vi siden skal komme nærmere ind på).

Dette juridiske minimal-system kan forekomme banalt. Ikke desto mindre er det, hvad *Le Différend* har i sigte: at afdække différend'er på alle tænkelige niveauer, politisk-historiske som teoretiske. Dette er målet i al sin enkelhed - og kompleksitet. I *La condition postmoderne* blev kravet om retfærdighed, forstået som første skridt i retning af en kritisk teori, ligeledes forbundet med det ukendtes fordring. Det er dette ukendte, som genopstår i différend'ens undertrykte og umælende offer. Retfærdighedsbegrebet funderer sig således på selve existensen af mangfoldigheder. Hver enheds integritet håndhæves (ikke just subjektets, fordi vi med Lyotards sprogfilosofi kommer hinsides eller snarere ind under subjektet) alene af den grund, at ingen anden, tredje, fjerde eller øvre instans kan dømme mellem mangfoldighedernes heterogenitet, uden at en différend påny opstår.

Vi er altså i hjertet af kritisk teoris problem, som er dømmekraftens problem: dømme efter hvilke regler, i forhold til hvilke principper? Dette er også enhver kritisk politiks problem - og for en gangs skyld tænkes det politiske uden for dets eget område af magt og interesser: regler for politiske handlinger er ikke givet på forhånd, men at finde og legitimere hver gang, hvis ikke faren for terror skal være overhængende (kontra-exempel: den franske revolution). Derfor former *Le Différend* sig som en lang og grundig demonstration af forskellige 'genrer' og disses inkommensurabilitet, idet ingen genre har legitimt krav på at subsumere en anden genre under sig. Lyotards filosofi har som grundregel at respektere, at ingen regel kan ophøjes til universel regel. Den er reglen om fraværet af Reglen.

Hvis denne fremstilling af différend-problematikken forekommer 'profan', vil den blive understøttet af det teoretisk-analytiske fundament, som Lyotard i sprogfilosofiske termer kæder différend-problematikken ind i. Vi skal derfor se nærmere på denne sproganalytiske tilgang for derefter at vende tilbage til det profane niveau, som dog er det, der interesserer os mest. Hvem dette 'vi' end måtte være.

Teoretisk-analytisk fundament: Sætningens filosofi

Lyotards sprogfilosofi er en sætningens filosofi, hvorved man gør ret i at registrere en vis glidning væk fra den rent sprogspilsorienterede pragmatik i *La condition postmoderne*.

Det eneste ubestridelige er, at der foreligger en sætning (phrase). At der ikke er nogen sætning, er selv en sætning. At tie er også en sætning. Sætningen bør altså forstås som den mest elementære og basale form, hvor selv en gestus vil være omfattet af sætningen. Sætningen bliver hermed 'væren's bærer, altimens

alle andre forudsætninger, så som subjekt og verden, tømmes. Tilbage bliver en sætningens (im)materialisme. Man noterer med det samme, at det således drejer sig om en form for negativ ontologi, idet subjektet ikke er nødvendigt for at tænke værensformer. Lyotard taler om det rene 'il y a' - altså om det blotte og nøgne 'der er'. Og det er i sidste instans dette 'il y a', som udgør Lyotards kritikbase, idet han forsøger at værne om den altid åbne plads, som différend'en lukker og fortrænger.

Kritikken af Descartes er gennemført, for så vidt som intet cogito konstituerer sætningen, hvorved jeg'ets enhed er radikalt brudt. Dér, hvor Descartes funderer udsigelsessubjektet som en transcendental garant for udsagnet ("jeg tænker, ergo er jeg"), begrænser Lyotard sig til at fastslå, at udsagnet/sætningen har fundet sted. Beviset for "jeg tænker" er selv en sætning. Eneste faktum er sætningens **begivenhed** (l'événement-phrase). Virkeligheden anskues således rent sprogligt: der er sætninger og ikke kun én sætning, men intet går forud for denne uendelige forekomst af sætninger. Hverken subjekt eller verden, thi verden udgøres selv af et system af sætninger, nemlig egennavne. Lyotard konciperer verden som **sætningsuniverser** (univers de phrases).

Eftersom hver sætning udgør systemets absolutte enhed, er vi lige fra begyndelsen i mangfoldighedens univers. Den forudgående sætning er ikke reduktibel til den følgende, og omvendt. Dette heterogene univers af sætninger formaliserer Lyotard i udarbejdelsen af en stringent sproganalytik, som jeg ikke skal fortabe mig i, men skitsere hovedpunkterne af; disse er til gengæld nødvendige for en forståelse af Lyotards tankegang og filosofiske sigte. Sætningen analyseres på to niveauer, på en henholdsvis **simultan og successiv axe**.

1. **Simultan axe**. I det øjeblik én sætning 'finder sted', for-deler den sig simultant (på samme tid) i 4 instanser: 1) **referenten** (le référent): det, hvorom der tales - sagen (le cas); 2) **meningen/betydningen** (le sens): den betydning, der lægges i referenten; 3) **modtageren** (le destinataire): den instans, til hvilken er adresseret betydningen af 'sagen'; og 4) **afsenderen** (destinateur): den instans, igennem hvilken eller i hvis navn 'sagen' tillægges en mening. Gennem disse instanser expliciteres sætningens pragmatiske funktioner. Altså en ren relationel pragmatik, som ikke tillægger de implicerede poler nogen substantiel status.

Dette kommunikationsskema analyserer det på samme tid mest simple og mest essentielle (sine qua non) niveau, nemlig i det indre af hver sætning, hvis strukturer 'låner sig' til udefrakommende bestemmelser eller finaliteter. F.ex. i kapitlet om l'**Obligation** (forpligtelsen), som omhandler den etiske genre, bestemmer Lyotard, idet han støtter sig på Kant og ikke mindst på Lévinas, den etiske fordring helt ned på den enkelte sætnings niveau. Den specifikt etiske sætning er således defineret ved, at afsenderinstansen er omformet til eller indoptaget i modtager-instansen: modtager-jeg'et føler et "du bør". Det essentielle er ikke, hvorvidt jeg'et følger det moralske imperativ eller ej, men at selve den etiske modalitet fungerer ved, at den enkelte føler sig inter-

pelleret af en morallov - af en udefrakommende, udefinerbar instans, som siger "du".

Det er ligeledes på dette niveau for sætningens indre materialitet, at Lyotard rejser problemet om den immaterielle forankring af selve tilstedeværelsen af sætningen, hvilket naturligvis er et ontologisk problem. Dette filosofiske problem hedder på fransk **présentation** (présentation) og svarer til den kantianske **Darstellung**. Kapitlerne om *la Présentation* og *le Référent* omhandler de formallogiske problemer, som *Darstellung* sætter. Lyotard funderer sin *Darstellung*, som ikke er identisk med den kantianske, i ikke-værens dialektik **omkring** sætningerne. Disse defineres som **situationer** og ikke som **présentationer**. *Darstellung* ligger altså uden for sætningsuniverserne, hvorfor **présentationen** altid vil være upræsentabel. Der er ingen sætning, som kan sige den. Igen er det det tomme 'il y a', som, inden at være blevet til konkret sætning, er **présentationens** mærke. Det er selve det faktum, at sætningen **forekommer**, som har med **présentationen** at gøre, og ikke sætningen i sig selv. Skønt disse reflexioner kan forekomme vanskeligt tilgængelige, understreger de, i hvor høj grad det ontologiske niveau er konstituerende for Lyotards **différend-projekt**.

2. **Successiv axe**. Den sproganalytiske forankring af **différend-problematikken** foretages ligeledes på en **successiv, fortløbende axe**, som har tidsliniens uendelighed som sit **genstandsfelts udstrækning**. Denne **axe** sigter altså ikke til den enkelte sætning, men til serien af sætninger. I denne serie støder vi på et nøgleord, måske nøgleordet i *Le Différend*, nemlig **sammenkædning** (*l'enchaînement*).

Udgangspunktet er, at efter en sætning er det nødvendigt at kæde en ny sætning til. Med Lyotard befinder vi os i strømmen af sætninger, kendetegnet af et radikalt fravær af den første sætning (urfortællingens idé) samt af den sidste sætning (teleologiens idé). Den eneste nødvendighed er selve sammenkædningen: hvis ingen sætning kommer til verden, vil verden dø, eftersom det er sætninger, som producerer verden. Altså: "at sammenkæde er nødvendigt", som Lyotard siger for i samme åndedræt at tilføje: "hvordan der sammenkædes er det ikke" (s. 103).

Hvis nødvendigheden af at sammenkæde turde være evident ud fra Lyotards ontologi, så er sammenkædnings**modaliteterne** det ingenlunde. Måden, hvorpå man sammenkæder sætninger, er hverken tilfældig eller uskyldig, men følger visse, bevidste eller ubevidste, regler. Sætningerne **præges** afhængigt af, hvilke sammenkædningsregler der har været bestemmende. Til sammenkædningsbegrebets imperative status knyttes således det lige så vigtige begreb om **uoversættelighed** (*l'intraduisibilité*). Mens det i princippet er muligt at oversætte en hvilken som helst dansk sætning til fransk, er det umuligt at oversætte en sætning præget af visse sammenkædningsregler med en sætning udformet i lyset af en anden sammenkædningskonsensus. I forsøget på at fundere denne fundamentale inkommensurabilitet mellem sætningsuniverser udarbejder Lyotard to analyseniveauer for sætnings**sammenkædningen**: 1) sætningstyper og 2) diskursgenrer.

Ad 1) **Sætningstyperne** (régimes de phrases) angår den interne organisering af sætningen, hvilket vil sige den interne fordeling af de fire instanser, vi lige har omtalt. Disse bliver at forstå som grammatiske variable i sætningen. Sætnings-typerne opererer altså på et **syntaktisk** niveau. De forskellige typer kan være "at ræsonnere, at erkende, at beskrive, at fortælle, at spørge, at demonstrere, at beordre"(s.10). At beordre henviser til en **præskriptiv** funktion: "du skal følge loven!" At bevise referentens existens i tid og rum er en **kognitiv** funktion: "dette er et bord". At bevise referentens mulighedsbetingelser ud fra en transcendental deduktion er en **logisk** funktion: "jeg tænker, ergo er jeg". At fortælle en historie er en **narrativ** funktion: "min far har fortalt mig, at ...." etc. etc.. Der bør således skelnes mellem deskriptive, kognitive, logiske, eksklamative etc. sætnings-familier, hvis forskellige funktioner sætter en gensidig irreduktibilitet som grundforhold: en sætning hidrørende fra én sætningstype vil ikke kunne oversættes til eller ombyttes med en sætning fra en anden sætningstype, og omvendt. Operationen på dette sætningstypernes niveau består altså i at artikulere sammenkædningsproblematikken med kommunikationsskemaets indre beskaffenhed. Hermed funderes sammenkædningsproblematikken samtidig på sit mest elementære plan.

Ad 2) **Diskursgenrerne** (genres de discours) retter sig derimod mod den sammenkædning, der foretages på baggrund af et externt mål, som ikke nødvendigvis sætter spor i den enkelte sætnings syntaktiske udformning. Sammenkædningsreglerne er her **strategisk** definerede, i den forstand at diskursgenrerens **egenskab** er at forfølge og sikre ét bestemt og afgrænset mål i sammenkædningen af forskelligartede sætninger: "at vide, at lære, at være retfærdig, at forføre, at retfærdiggøre, at efterprøve, at vække følelser, at kontrollere..." (s.10). Diskursgenrerne kan således i mere udviklede former omfatte egentlige ideologiske formationer, filosofiske koncepter og svarer måske - på et historisk-videnskabsteoretisk niveau - til, hvad Foucault kaldte 'l'épistémè'.

Selvfølgelig må diskursgenrerne benytte sig af sproppragmatikens elementære funktioner, og som sådan er der tale om et dialektisk forhold mellem sætningstyper og diskursgenrer. Ofte vil en diskursgenres genese eller grundform ligeledes kunne udtrykkes i en enkelt sætning: den etiske genres grundform er f.ex. den præskriptive sætning.

Lyotards hovedtese udkrystalliseres herefter i det faktum, at der ikke er noget universelt sprog til at ordne og hierarkisere denne uendelige parallellisme af sætningstyper og diskursgenrer. Det universelle sprog, dvs. det suveræne meta-sprog, eksisterer ikke som andet end en Idé (i kantiansk forstand) og har ikke krav på større juridisk beskyttelse end alle andre genrer. Der er grund til at understrege dette fravær af én universel sætningstype eller af én universel diskursgenre, thi det er her differendproblematikken finder sit sprogteoretiske fundament. I det diskursgenrerne hver for sig forfølger partikulære mål, må der nødvendigvis udbryde krig mellem de forskellige diskursgenrer. En hvil-

ken som helst sammenkædning, omend denne hviler på et grundlæggende arbitrært forhold i og med fraværet af universelle regler, er da ikke uskyldig, fordi den udelukker et væld af sætninger. Den realiserede sætning vil altid gøre alle uaktualiserede sætninger uret (tort). Eller formuleret i en anden optik: når différend'en forbliver effektiv, er det netop fordi forskellige typer af sætninger forveksles med hinanden eller, værre, fordi diskursgenerer forveksles med hinanden.

Selve sammenkædningsproblemet er inkorporeret i *Le Différend's* udformning, som netop ikke følger en entydigt logisk progression, men som i ligestillingen mellem paragraffer/fragmenter og filosofiske ekurser (de såkaldte *notices*, som udgør grundige og ofte nyskabende nærlæsninger af f.ex. Protagoras, Platon, Aristoteles, Kant, Lévinas, Hegel, Gertrude Stein) danner en åben, diskontinuerlig struktur, hvor sammenkædningerne kan dannes på kryds og på tværs. Bogens sigte ligger dog ikke i den blotte påpegning af denne heterogenitet, men i at forpligte kritisk teori på det fundamentale, uomgængelige og uløselige problem, som sammenkædningen af sætninger sætter.

Og som sagt, så gjort. Lyotard smøger ærmerne op og leverer den ene diskursgenre-analyse efter den anden. Under den *spekulative* genre (i kapitlet om *le Résultat*) behandles det dialektiske problem, som hjem søger en filosofi af hegeliansk eller marxistisk afstamning: enhver forskel, afvigelse bringes tilbage til enheden til syntesen. Endemålet, om dette hedder proletariatet eller den absolutte ånd, determinerer alle implicerede momenter som dele i eller på vejen til endemålets opfyldelse. I en sådan kortslutning er der således grobund for ikke så få différend'er. Man kunne dog med rette indvende, at Lyotards juridiske begrebsapparat her resulterer i en noget ensidig fokusering på finaliteten i dialektikken og ikke på dialektikken i dialektikken, som altid er dobbelt og ikke én. Den *narrative* genre fungerer ud fra den modsatte logik, nemlig ud fra urfortællingen, som alle sætninger forsøges skrevet ind i: slutningen skal blive begyndelsen. I en différend-optik må Lyotard derfor forkaste disse gener, som 'lukker' for en af eller begge ender på den uendelige tidslinie af sætninger: 'il y a' er truet. Den *spekulative* genre bliver filosofiens fjende, fordi den universaliserer meta-genren: den *narrative* bliver politikens fjende, fordi den postulerer en oprindelsesmyte, f.ex. nazismens selvlegitimering gennem den ariske myte. Herudover bør nævnes kapitlet om forpligtelsen (*l'Oblition*), i hvilket Lyotard genskriver Kants *apori* mellem moral og fornuft i sproganalytiske termer som en différend mellem den etiske genre og den kognitive genre. Etikken hviler hverken på teori, på spekulation eller på empiri, men er et postulat om frihed i fraværet af en lov. Friheden er en ikke-deducerbar lov.

Diskursgenererne forstået som virkelighedsproduktioner 'glemmer' i en vis forstand den grundlæggende mangel på virkelighed. De udfylder tomrummet omkring sætningerne. Men omvendt er det også dette Intet (*néant*), som muliggør diskursgenerernes aktivitet

og eksistens. Dette dobbelte forhold kan ikke understreges for ofte. Thi nok baserer Lyotard sin différend-problematik på en sætningens filosofi, der implicerer, at han forlader sig kritikløst på Aristoteles klassiske retorik - og det er evident, at de formal-retoriske kategorier ikke er selvfølgelige, men sætter grænser for, hvilke grænser der kan trækkes; ligesom de, stik i mod Lyotards egen subjekt-opfattelse, ofte underforstår en subjektiv identitet ved at postulere sig som prædikater til subjektet. Men samtidig må denne sætningens filosofi ustandseligt relateres til sin filosofiske kerne, som er intet andet end det ontologisk tomme 'il y a'. Der er således en eklatant modsætning mellem begrebsapparatets tyngde og filosofiens negative, undslippende lethed. Le Différend befinder sig på et niveau, hvor det mest abstrakte samtidig er det mest simple. Lyotard har brug for alverdens formalisme for at kunne splitte verden fra hinanden og nå ind til 'il y a'. Sætningens filosofi er mere et middel - måske blandt andre mulige, men det bedste indtil videre - end et mål i sig selv.

Den politiske perspektivering - over det æstetiske

Lad os vende tilbage til det såkaldt profane niveau: hvori består denne sætningens filosofis relevans i forhold til historien og til det politiske?

For det første må det understreges, at det politiske ikke udgør en egentlig genre. Det politiske ligger mere i selve krigen, mellem genererne. Det politiske hos Lyotard er altså hverken en sociologisk eller en økonomisk realitetsstørrelse, men - igen - ontologisk funderet, fordi det er bundet til den uophørlige aktivitet mellem det ontologiske tomrum og diskursgenerernes selvbestaltede virkelighed.

Dernæst må det indskærpes, at realitetsbegrebet problematiseres, uden at Lyotard af den grund flygter fra 'virkeligheden'. Han må nødvendigvis tage afstand fra den modstander, som vil bringe ham til tavshed i det politiske realitetsprincips navn. Hvis det 'reelle' tages til indtægt for, at der kun er én sand måde, hvorpå sætninger bør sammenkædes, vil en sådan påstand levere det mest arketypiske eksempel på en différend - nemlig en strid, der forties, fordi modparten er kriminaliseret på forhånd. Det realpolitiske standpunkt kan således være det mest repressive af alle. Det allerede citerede eksempel om sovjetborgerens dilemma er træffende i denne sammenhæng, idet sovjetmagten som garant for det reelle har ophøjet sig selv til universel dommer.

Men hvordan argumentere for en strukturel heterogenitet, for afdækkelsen af différend'er uden at havne i den rene pluralisme?

Gennem sine diskurs-analyser adskilte Lyotard i bedste kantianske stil det etiske fra det kognitive, moralen fra den instrumentale fornuft. Den revolutionære strategi kan derfor være af samme farlige skuffe som den repressive stats eller partis terror-virksomhed, fordi den bygger på samme transcendentale illusion

- eller sproganalytisk sagt: den blander en præskriptiv sætning sammen med en kognitiv sætning. At ville et fællesskab i frihedens navn er ikke lig med at kunne realisere fællesskabets virkelighed. Dette svigt mellem moral og instrumental fornuft sætter nødvendigheden af en kritisk teori og politik, som må gå meget forsigtigt og usikkert frem. Og det er i forhold til en sådan beskeden og selvkritisk fremgangsmåde, at Lyotard introducerer det **æstetiske**. Efter at have skilt alt fra hinanden, forsøger han at samle igen, men på en måde, hvor der ikke foretages de samme sammenblandinger.

Det er i det æstetiske hos Kant (3. kritik), at Lyotard genopdager en erkendelsesform, som har evnen til at dømme samtidig med at være bevidst om sin egen uformåenhed, (uformåenhed forstået som umuligheden i at legitimere sig selv objektivt). Det æstetiske objekt (det smukke) er nemlig ikke empirisk, kun **formen** er sanselig, **effekten** er det ikke. Den æstetiske dom, som er umiddelbar og subjektiv, er forbundet med en **kritisk reflexion**, som ikke prætenderer at kende sit objekt på forhånd og på udtømmende vis. Det gælder om at dømme i fraværet af konceptuelle holdepunkter. Æstetikens problem, men også dens force, er, at det objektive kriterium er subjektivt.

Det er naturligvis umuligt at præsentere Kants æstetik på en halv side, så meget desto mere som æstetikken i den 3. kritik på mange områder syntetiserer de to foregående kritikker og således opererer med et overordentligt omfattende teorikomplex. Ikke desto mindre er det nødvendigt at fastslå, at den kantianske dømmekraft udgør centret i den sammenkædning, som ikke undertrykker flerheden af sætninger og respekterer aporien mellem de forskellige fakulteter. Dømmekraften, i en æstetisk optik, betegnes netop som en **quasi-fakultet**, fordi den danner passage uden at ensliggøre.

Den æstetiske dimension leverer således en anden synsvinkel til at tænke historien og det politiske end den revolutionære strategi. Det politiske er ikke tænkeligt uden at gå igennem en **følelsens** (sentiment) teori, og følelsen konstitueres i æstetikken. I udarbejdelsen af en sådan teori trækker Lyotard på begge analytikker i Kants 3. kritik, idet det smukkes analytik på den ene side og det sublimes analytik på den anden side i *Le Différend* kommer til at repræsentere to modsatrettede bevægelser inden for én og samme historie- og fremskridtsopfattelse: 1) en æstetisering af det politiske gennem det smukke og 2) en desæstetisering af det æstetisk-politiske gennem det sublime.

Ad 1) Den opgave, æstetikken har hos Lyotard, ordret efter Kant, er at skitsere et **universelt niveau** på trods af, at intet objektivt forhold kan understøtte en menneskehedens universalitet. At kaste bro over svælget mellem moral og fornuft, skønt denne bro vil falde sammen og altid vil være at genopbygge. Eftersom det universelle således ikke kan funderes på et empirisk niveau, kan en følelsens teori under alle omstændigheder kun udforme **mulighedsbetingelserne** for en historiefilosofi og dermed for at tænke et menneskehedens fremskridt.

Lyotards fremskridtsbegreb lever derfor en skrøbelig tilværelse, fordi det ikke kan forlade sig på empiriske, realhistoriske fakta, men udelukkende på tegn. Lyotard taler, stadig efter Kant, om *historiens tegn* (signe d'histoire). Kriteriet for menneskets lykkefølelse ligger nemlig ikke i begivenhedernes ydre materialitet, men i menneskets *Ideer* om frihed, fællesskab, solidaritet, fremskridt etc.. Historiens tegn henviser altså til *Ideer*, der ligesom det æstetiske objekt ikke kan erkendes på udtømmende vis af den instrumentale fornuft. Sædet for *Historiens Mening* forskydes fra en immanent udviklingslogik til en rent subjektiv modtagelighed og sensibilitet.

Med andre ord: den historiske begivenhed er ikke årsag til fremskridtet, men en indikator (indice), som tillader at håbe. I det Lyotard kommenterer Kants eksempel fra stormen på Bastillen under den franske revolution, analogiseres den historiske begivenhed med det æstetiske objekt. For den udenforstående og dermed desinteresserede tilskuer afføder denne begivenhed en entusiastisk glædefølelse af mellemmenneskelig solidaritet.

Denne fremskridtsopfattelse bryder radikalt med dualismen mellem en politisk pessimisme og en utopisk optimisme, idet fremskridtet hverken er umuligt eller sikkert, hverken ekskluderet fra det historiske øjeblik eller garanteret gennem begivenhedens de facto-karakter. Skønt dette følelsens primat kan give visse belastende associationer om en neosentimentalisme, der måtte sætte filosofien flere århundreder tilbage på den anden side af Oplysningen, er romantismens nostalgiske følelse lige så malplaceret som den teknologiske fremskridtsidé. Der er tale om et tredje standpunkt, hvor det universelle relegeres til subjektivitetens indre - med alle de komplikationer og skrøbeligheder dette måtte medføre. Men dette tredje standpunkt forbliver ikke inden for det æstetisk-smukkes idealistiske kontemplationers område. Det æstetiske hos Lyotard er ikke privilegeret som et lukket område, som det er tilfældet for visse neo-kantianske formalisters æsteticisme, men kendetegnet ved og forpligtet på sin kritisk medierende aktivitet. Det er således det sublime, som dynamiserer det smukkes stillestående, frydefulde kontemplation.

Ad 2) Stadig inden for æstetikken bevæger Lyotard sig over til det sublime for at lade den sublime følelse destabilisere den rent kontemplative entusiasme, som koncipere i termer fra det smukkes analytik. Det sublime opstår i spændingen mellem glæde og sorg og således transponeret over på en historiefilosofi vil det sublime inkarnere en frustrationsfølelse: den glæde, som er forbundet med følelsen af menneskehedens fællesskab, er uadskillelig fra følelsen af sorgen over ikke at være i stand til at fremstille en realitet, som modsvarer ideen om fællesskabet (6). Den sublime følelse er ambivalent og sorgfuld, fordi den indser **grænseløsheden**, dvs. det ufremstillelige i de historiske tegn, som fremkalder en mellemmenneskelig fællesskabsfølelse. I det sublime bliver kravet om fællesskab større end den rene, lystbetonede affirmation af fællesskabet. Deraf sorgen. Thi hvorledes koncipere et frihedens samfund uden grænser? Den sublime følelse lægger fundamentet for en uophørlig, kritisk eftersøgen, som aldrig vil

kunne finde sit endemål, fordi dette endemål er uendeligt og derfor konstant vil presse eftersøgningen ud over sine egne grænser. (7)

Splittelsen mellem det smukke og det sublime spiller således sammen og mod hinanden. Det smukke udkaster en passage til fornuften ved at affirmere fællesskabet, som om (comme si, als ob) dette var fremstilleligt ud fra den instrumentale fornufts præmisser. Det sublime udkaster en bro til moralen ved at gøre kravet om et fællesskab nærværende.

Denne æstetiske tilgang til det politiske kan forekomme lovligt skematisk, hvilket tildels skyldes, at en introduktion nødvendigvis må extrapolere og systematisere - thi faktisk er denne problematik den mindst udarbejdede i *Le Différend*; ligesom Lyotard, i modsætning til neo-kantianerne, aldrig tillader æstetikken at lukke aporien mellem moral og fornuft. Men væsentligt er at fastslå, at *différend*-problemet søges opblødt - og ikke løst, thi det er uløseligt - gennem det æstetiske. Den æstetisk sammensatte følelse, mellem sanselighed og intellekt, installerer sig netop der, hvor *différend*'en kan høres (senses) som tavshed. Den annoncerer en *différend* uden at ty til *différend*'ens egen unidimensionelle logik. En følelse af tavshed er en følelse af en *différend* - og dermed en retfærdighedens følelse. (8)

Efter Adorno behandler Lyotard **Auschwitz** som et eksempel på et historisk egennavn, der fremkalder følelser - først og fremmest følelsen af, at ingen human fremtid er tænkelig efter Auschwitz. Hvordan sammenkæde sætninger efter Auschwitz, spørger Lyotard. At Auschwitz, som eksempel på den mest eklatante *différend*, kaster en sort skygge over fremtiden og alle håb om et humant samfund appelerer til en ny kritisk tilgang til det politiske. I det sublime funderer Lyotard de første elementer til en sådan, negativt funderet tilgang, som han senere vil benævne **anamnese** (græsk: erindring). Som negativ erindringsfigur tematiserer anamnesen netop en aktiv, kritisk sorg; et egentligt sørgearbejde i freudiansk forstand: hvorfor frastøder dette tegn mig? hvorfor har dét egennavn en ubehagelig virkning på mig? Den smule optimisme, der måtte være tilbage i *Le Différend* efter at have aflivet alle håb og diverse transcendentale illusioner, funderer sig da heller ikke på trods af sorgen, men på grund af sorgen - i det inderste af selve *différend*-begrebet. En ny sætning skal følge.

Filosofiens rolle

Hvordan situere den filosofiske diskursgenre, så at den undslipper den rigide diskursgenres bornerthed? Der er ingenlunde tale om at falde for fristelsen (den postmoderne, ville nogen sige), som består i at lade hånt om videnskabelig bevisførelse. *Le Différend* er det bedste dementi af den såkaldte, franske irrationisme, for så vidt som udgangspunktet hverken er poetisk eller

retorisk, men klart logisk rationelt. Ingen obskurantisme, men benhård, ofte tør, logisk argumentation. Der kan således ikke herske tvivl om, at den filosofiske genre er underlagt visse regler. Den er en metagenre, der forsøger at analysere diskursgenerer - sig selv indbefattet, når den tager sig selv som videnskabeligt objekt. Men det, der bør være den filosofiske genres adelsmærke, er en *reflexiv* (9) åbenhed i forsøget på at finde reglen i stedet for at være determineret af den på forhånd: "Den filosofiske diskurs' udfordring er at finde en regel (eller nogle regler), uden at man kan reducere den filosofiske diskurs til denne regel, inden den er blevet fundet." (s. 145).

Filosofiens opgave stilles hermed ud fra 'il y a's fundament, hvilket Lyotard nu formulere i det spørgende udtryk "arrive-t-il?" (vil det ske?, hvor 'det' altid er neutrum). I en fordomsfri og ængstelig venten på, at nye sætninger kan, skal og bør komme til verden, bør den filosofiske diskurs aldrig størkne, men søge videre. Således udspændt mellem 'il y a' og 'arrive-t-il?' forpligtes filosofien på at afdække *différend*'er.

Lyotard er først og fremmest filosof, dernæst politisk i en grundlæggende kritisk betydning, og til sidst ideolog. Det er denne ideologiske side, som efter min mening er blevet forstørret i den danske Lyotard-reception. Ideologiserende momenter vil næppe kunne undgås i selv et kritisk forfatterskab, for så vidt som de hænger sammen med selve den positiverende teoretisering. Jeg benægter således på ingen måde, at Lyotard i sit angreb på 70'ernes strukturalisme og dermed på Tekstens unidimensionalitet tenderer mod et fænomenologisk standpunkt ved at forsvare den *sensible* og *prælingvistiske* verden (*Discours, figure*). Ej heller, da han vil fraskrive sig såvel sin fænomenologiske som marxistiske fortid, at han henfalder til en ny marxisme, nemlig driftsøkonomiens (*Economie libidinale*). Ej heller, at de pragmatiske sprogspilanalyser resulterer i forherligelsen af det narrative sprogspil (*Instruction païennes, La condition postmoderne*). Men afgørende er at forstå denne alsidighed som en kritisk stræben, der går gennem sine fejlslutninger. Lyotard destruerer hver gang disse ideologistivende positivismer for at vende tilbage til den nerve, der altid har drevet ham: retfærdigheden og virkelighedens mangel på retfærdighed. For ham er ord som heterogenitet og partikularitet ikke gratis, men gravalvorlige og måske de sværeste ord, en filosofi kan have med at gøre. I den forbindelse vil jeg slutte med et citat fra en franco-amerikansk debat, hvor filosofen Lyotard gør fælles sag med politikken og litteraturen:

"...vi franskmænd formår ikke at tænke hverken politikken eller filosofien eller litteraturen uden at erindre os om, at alt dette, politik, filosofi, litteratur, i moderniteten fandt sted under *forbrydelsens* (crime) tegn. En forbrydelse blev begået i Frankrig i 1792. Man myrdede en ganske brav og sød lille konge, som havde været inkarnationen af al legitimitet (i den forstand Hegel siger, at den legitime magt bør inkarneres af ét levende individ). Vi kan ikke

lade være med at erindre os om, at denne forbrydelse var afskyelig. Dette betyder, at når vi forsøger at tænke det politiske, så ved vi, at legitimationsspørgsmålet kan stilles på hvilket som helst tidspunkt. Vi ved det gennem vores historie, thi vi har trods alt ændret grundlov ca. 10 gange siden denne forbrydelse, og det er ingen tilfældighed. Legitimationsspørgsmålet risikerer altid at blive stillet, angående en hvilken som helst lille politisk hændelse, hvilket ikke er tilfældet i USA. Den samme gør sig gældende for litteraturen. Den vanskelighed, som amerikanerne, såvel som englænderne og tyskerne, har ved at forstå det, som vi hos os kalder for *écriture*, er forbundet med denne forbrydelsens hukommelse. Når vi taler om *écriture*, er trykket lagt på det nødvendigvis kriminelle i *écriture* - det, som glemmes, lige så snart man giver sig til at tale om litteraturen i rent akademiske termer." (10)

Man bør forstå Lyotards uensartede arbejde i forlængelse af denne franske *écriture*-tradition, som dog ikke kan være kritisk teori uvedkommende. Kritisk teoris skæbne er, at den er tvunget til at fortsætte. Lyotards postmodernisme er at betragte som et moment i en sådan stræben inden for det samme. Man vil kunne forvente, at sætningens filosofi ryger i Lyotards næste bog. Som han skriver i *Le Différend*: kun 'arrive-t-il?' er ubesejrlig.

NOTER:

1) Såvel i *Instructions païennes* som i *La condition postmoderne* tillagde Lyotard en vis 'postmoderne dialogform', funderet i det narrative sprogspil, et frigørende potentiale. Denne valorisering udsættes dog senere for selvkritik: "Det er ikke tilladeligt at tillægge den narrative genre et absolut privilegium over for de andre diskursgenrer i analysen af menneskelige eller af sproglige fænomener i særdeleshed, og endnu mindre i den filosofiske tilgang. Visse af mine tidligere reflexioner har kunnet give indtryk af en sådan transcendent illusion (*Présentation, Instructions païennes, La condition postmoderne*). Jvf. artiklen *Histoire universelle et différences culturelles*, i *Critique* 1985, nr. 456, p. 559.

2) *Critique* 1982, nr. 419, p. 357-367, oversat i *Slagmark* 1983, nr. 1, p. 59-70.

3) *Slagmark*, op.cit. p. 68.

4) Selve *différend*-udtrykket er, i overensstemmelse med Lyotards væsentligste inspirationskilde, hentet fra det kantianske "Streit". På mange måder er *Le Différend* det første bidrag til en mere omfattende nyfortolkning af Kant - en genskrivning som vil være meget trofast over for Kant.

5) I dette 'han' har en *différend* til huse. Ikke så meget *différend*'en mellem 'ham' og 'hende', men en *différend* over for bisexualiteten, som forties selv i polariseringen mellem kønnene.

6) Man genfinder her temaet fra den lille tekst Réponse à la question: Forestillingsevnenes inkongruens med fremstillingsevnen.

7) Det er sikkert også i denne optik, at Lyotards årvågne interesse for avantgarden skal forstås. Jvf. hans bøger om Adami, Monory, m.fl.

8) Lyotards marxismereception nuanceres i lyset af denne artikulation af det sublime: på den ene side er marxismen belastet af at tænke inden for den spekulative genre, som opererer med proletariatet som transcendentalt, kollektivt subjekt; på den anden side er marxismen også en følelse af uretfærdighed, for så vidt som marxismen er sensibel over for kapitalens ensliggørende effekter.

9) Det drejer sig her om den reflexive dømmekraft over for den determinerende dømmekraft (skematismen), således som Kant definerer dem i den tredje kritik. Jvf. især introduktionen afsnit III samt § 9.

10) Critique 1985, nr. 456, p. 583f.

BRULEZ
EN OR
TEINTE
VOUS NE FAITES RIEN EN TENDRE
SUR VOTRE LIT
PARLE: TENDANT
pas 1

SEMINAR MED JEAN BAUDRILLARD

Torsdag den 24. april kl. 10 afholder Odense Universitet et åbent seminar med den kendte franske sociolog Jean Baudrillard. Af hans mange værker er bl. a. "At glemme Foucault" (1977), "I skyggen af det tavse flertal" (1977) og "Forførelse" (1979) tilgængelige på dansk. Alle interesserede kan henvende sig til lektor Dominique Bouchet, Institut for Nationaløkonomi og Sociologi, Odense Universitet.